

УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

УДК 351 (091) (477)

DOI https // doi.org. /10.46922/2306-6806-2020-1-2(14)-4-8

ВОРОНА П. В., доктор наук з державного управління, доцент, перший проректор Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

P. VORONA, doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, First vice-rector, Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

PHILOSOPHY OF THE STATE BUILDING OF HUTMAN IVAN MAZEPА

У статті автором проведено аналіз щодо впливу постаті гетьмана Івана Мазепи на процеси державотворення українського народу та закладення підвалин формування української державності за часів гетьманщини. Автор виокремлює на основі узагальнення історичних фактів основи філософії державного будівництва, які сповідував Іван Степанович Мазепа і які базувались на його життєвих принципах. Серед них: забезпечення громадянського миру в державі, пріоритетність розвитку освіти, підтримка української церкви як основи ідеології, сприяння розвитку економіки та забезпечення боєздатності козацького війська, формування національної еліти через освіту.

Ключові слова: державне будівництво, нація, національно-патріотичне виховання, українська церква, українське військо, освіта, культура.

In the article, the author analyzes the influence of Hetman Ivan Mazepa on the processes of state formation of the Ukrainian people and the foundation of the formation of Ukrainian statehood in the times of the Hetmanate. The author distinguishes on the basis of the generalization of historical facts of the basis of the philosophy of state construction, which was professed by Ivan Stepanovich Mazepa and based on his life principles. Among them: the provision of civil peace in the state, the priority of the development of education, support of the Ukrainian church as the basis of ideology, promoting economic development and ensuring the combat capability of the Cossack army, the formation of a national elite through education.

Key words: state building, nation, national-patriotic education, Ukrainian church, Ukrainian army, education, culture.

Постановка проблеми. Питання повернення історичної справедливості до постатей будівничих української держави є доволі актуальним навіть у час після Революції Гідності. Адже процес відродження історичної пам'яті і національної свідомості проходить доволі консервативно і часто поволі. Досить живучими виявились російські та радянські імперські ідеологеми. Але кожен народ, кожна нація має своїх героїв – будівничих держави і визначає їх самостійно, незалежно від того, чи визнають їх такими сусідні країни. Зігравши позитивну роль у формуванні власної нації, її культури чи господарства, політичний діяч ставив за мету проголошення державної самостійності країни, чим завдавав проблем тим, хто силою господарював на його землях. Історія завжди мала національний характер, а

те, що добре для однієї нації, як не парадоксально, не завжди добре для іншої.

Однак не дуже тішило те, що високопосадовці, які формували нашу державну політику, так довгий час і не розуміли, що вони живуть в Україні, новітня історія самостійності якої – майже 30 років! Їх мислення прагнуло захищати статус «єдиної і неділимої», хоч уже й провідні російські історики відмовилися від трактування історії за схемою «что хорошо для России – полезно всем». У багатьох наукових обивателів за інерцією спрацьовує марксистська схема «справедливих і несправедливих воєн», коли до першого розряду відносяться ті, які ведуть вони самі, а зрадниками й ворогами постають «опортуністи». Тому було дивним і незрозумілим, коли, наприклад, в Україні ставили

пам'ятники цариці Катерині II, яка зруйнувала Січ і фактично впровадила кріпосне право, а того, хто стояв на захисті українських козацьких прав, – проклинають, до того ж – найзапекліше – «свої» в церквах, що мають юрисдикцію сусідньої держави, і виступає апологетом «руського міра» та його національних інтересів. Опоненти української державності, забуваючи про власну мораль, висувають високі морально-етичні вимоги до всіх і вся. А особливо сьогодні, у тяжкі часи боротьби за українську незалежність, Україна й українці мають гідно оцінити і переосмислити дії поборників української незалежності та будівничих української держави. Це важливо не лише для справи повернення історичної справедливості тим, хто формував державу на основі титульної козацької українсь-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

кої нації, але й для справи національно-патріотичного виховання молоді і всіх громадян України та формування державницьких громадянських позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До постаті гетьмана Івана Степановича Мазепи зверталось багато дослідників з різних галузей наук: історія, політологія, фольклористика, філософія тощо. Серед відомих дослідників його діяльності історики Бантиш-Каменський Д. [1], Борщак І. [2], Мартель Р. [3], Енсен А. [4], Костомаров М. [6], Круницький Б. [7], Луців В. [8], Мацьків Т. [9], Оглоблин О. [10], Павленко С [11], Радишевський Р. [12], Свєрбигуз В. [12], Субтельний О. [13], Таїрова-Яковлева Т. [14], Уманец Ф. [15] та інші.

Дещо обділений увагою залишився державницький доробок славетного гетьмана з боку науки державного управління. Хоча 23 червня 2017 року відбулась Всеукраїнська наукова конференція «Гетьман Мазепа: історична постать у контексті процесів українського державотворення», де провідні вчені з різних галузей наук аналізували вплив його особистості на процеси державотворення в Україні. Серед вчених д. пед. н. Губа А. В., Сергійчук В. І. (дослідження: «Московська гібридна війна проти гетьмана Івана Мазепи (листопад 1708 – вересень 1709 рр.)», правники Серєда О. В., Зівєрт М. І. (доповідь: «Накладання анафеми на гетьмана Івана Мазепу: історико-правовий аспект»; Бадєєва Л. І., Солошенко О. М., Арзуманова Т. В. (доповідь: «Залучення технології ресурсно-орієнтованого навчання у викладанні дисципліни історія України (на прикладі веб-сайту «ім'я Івана Мазепи: минуле, сьогоднішня, майбутнє»), Гончарова О. С., Чернікова І. В., Осіпов О. М. та інші. Але філософський аспект державоформуючого впливу його діяльності достатньо розглянуто не було і потребує ще аналізу та наукового осмислення.

Мета статті розкрити сутність філософії державного будівництва гетьмана Івана Мазепи та його вклад у будову Української держави. Провести аналіз закладення фундаменту української державності за часи його 22-річного перебування Гетьманом.

Виклад основного матеріалу. Дослідження постаті великого гетьмана варто почати з прикметного епізоду: свого часу київський урядовець генерал-губернатор, композитор і піаніст Петро Дмитрович Селецький, знайомий із Лістом, Мендельсоном, Мейєрбером, у

мемуарах зауважував, що на пропозицію Варвари Репніної він хотів створити оперу «Мазепа», лібрето до якої мав написати Тарас Шевченко. Але при зустрічі з поетом Петро Селецький наполіг, щоб лібрето було російською мовою, чого той прийняти не зміг. Так істинні патріоти-державники усвідомлюють свою державотворчу місію.

У західноєвропейській літературі гетьман Іван Мазепа, завдяки романтичній традиції, залишився легендарним героєм. Англійський поет Байрон, французи – письменник Гюго та живописець Верне, угорський композитор Ліст написали невмирущі твори, які піднесли героя до рівня історичного символу. А сам Мазепа так змальовує ті часи роз'єднаної козацької еліти та різновекторності інтересів:

*Всі покою щиро прагнуть,
Та не в один гуж всі тягнуть.
Той направо, той наліво,
А все браття – тото диво!*

Ще тоді він хотів побороти всі незгоди і об'єднати національну еліту, та, на жаль, слова із «Думи» залишаються актуальним для України та її політиків до сьогодні. Зупинимось тільки на фактах його біографії як будівничого козацької держави – в ній філософія самопожертви і благодійництва задля майбутнього України, його волелюбний дух.

«Мазепині ревуть громи над Україною, яка в блакитно-золотих сунатах стоїть за правду на майданах. Звітажно, як було в віках. А хлопці обабіч Дніпра кують мечі несамовито, і кінь у стайні б'є копитом – пора, мазепинці, пора! Так поєднала з сучасністю постать великого гетьмана поетеса Ольга Хало у книзі «Золота підкова України» [16].

Як високоосвічена людина він дбав про розвиток можливостей народу навчатися, адже бачив майбутнє країни тільки у високоосвіченій еліті й освіченому посіпльстві, і це підтверджує такий факт: на початок XVIII ст., в кінці Мазепинської доби в Україні була одна школа на 1000 мешканців, а вже за російського панування в 1875 році – одна майже на 7000 мешканців. Певною мірою І. С. Мазепа продовжував традицію, закладену в першій чверті XVII ст. козацьким гетьманом Петром Конашевичем Сагайдачним, який свою полководницьку та державну діяльність доповнював активною просвітницькою політикою. У Києві, Чернігові, Переяславі та інших містах і навіть селах засновувалися школи, бурси й шпиталі, надіялися маєтностями українські монастирі, котрі, по суті, були вогнищами просвіти

завдяки власним школам і друкарням.

Іван Мазепа взяв під опіку Києво-Могилянську академію, дбав про її розвиток, щедро обдаровував пожертвами. У 1693 р. відбудував братську церкву Богоявлення, поставив новий будинок для академії, щоб поліпшити умови “всякому з малоросійських дітей, хотящому вчитися”. За його часів (1708 року) Києво-Могилянська академія нараховувала 2000 студентів, які, бувало, проходили навчання і в європейських університетах та школах, але вже 1709 року їх стає 161, а майже через століття ця кількість зростає, проте лишень до 800-1000 осіб. Сьогодні відроджена академія має кілька тисяч студентів. Недоглянутих дітей-сиріт не було: над ними обов'язково брали опіку церква або заможні родини і давали освіту, виховання, забезпечували добробут. Майже всі українські жінки були письменними і знали грамоту – у європейських мандрівників це викликало чимале здивування.

За Івана Мазепи найбільше будується кам'яних церков, відбудовуються монастирі як осередки науки, у тому числі власним коштом гетьмана. «Собор Мазепин сяє, біліє» – з гордістю писав Тарас Шевченко. Гетьман щедро фінансував розвиток мистецтва, зокрема архітектури й малярства, прикрасив українські міста спорудженими й відреставрованими чудовими храмами, розбудував в Україні близько 20 церков. Різні за архітектурою, розкішні величні споруди водночас мають і спільні риси, названі мистецтвознавцями Мазепиним бароко. Не тільки талант будівничого, але й витончений художній смак гетьмана втілилися в таких пам'ятках:

1. Києво-Печерська лавра: Троїцька надбрамна церква, Успенський Собор, Церква Всіх Святих над Економічною брамою, Кам'яний мур, Церква Різдва Богородиці.

2. Софіївський собор, дзвіниця та мури Софіївського монастиря в Києві.

3. Мала Трапезна церква Густинського монастиря.

4. Храм Преображення Господнього Лубенського Мгарського монастиря і Трапезна церква Лубенського Мгарського монастиря.

5. Вознесенський собор у Переяславі.

6. Колегіум та Борисо-Глібський кафедральний собор у Чернігові.

7. Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві.

8. Корпус Києво-Могилянської академії.

За рахунок гетьманської казни, зпоміж інших культових споруд, була зведена й церква Христовоздвиженського монастиря поблизу Полтави.

Господарське життя за часів гетьмана Івана Мазепи було дина-

мічним. Багато істориків визнають, що тоді Гетьманщина становила одну з найбільш розвинених територій Європи [1-15]. Функціонування державних інститутів забезпечувалося податковою системою (натуральною та грошовою), орендною платою (нею обкладалися торгівля горілкою та використання рангових маєтків, особливо млинів), митними зборами. В Україні розвивалося ткацтво, ливарна справа, виробляли порох тощо. За Мазепи значно збільшено гарматний арсенал – до найпотужнішого в Європі. Було відкрито багато рудень, ливарень, порохових заводів (зауважимо, що за наказом Петра I вони дали його армії 2 тис. пудів пороху). Гетьман опікувався розвитком різного роду промислів, мануфактурним виробництвом. Тільки в Стародубському полку існувало 12 буд для випалювання поташу, а на Чернігівщині 11 гут виробляли скло, діяли 12 паперових фабрик. Значного поширення набуло гончарство, а ткацтво переросло в організоване фабричне виробництво полотна, сукна, шовку, козацьких пасів, плахт, килимів. Водяні млини, як джерела дешевої енергії, обслуговували паперні, гуті, валюшістуги для биття сукна, керамічні майстерні, лісопильні заводи. Більш як 20 років гетьманування Івана Мазепи були періодом соціального спокою. Селянин працював на орендованій у держави землі, а за це відбував «всякое послушество» та платив податок. Ця повинність не обмежувала рух селянства гетьманщиною, а праця на власній землі давала достойні статки. Тому гетьманський писар Петрик так і не зумів знайти широкої підтримки в селян у своєму заколоті. Бо українське село жили значно краще, ніж польське чи російське. Звичайно, селян не задовольняла існуюча податкова система, постійно тривожила потреба захисту від нападників тощо. Але ці питання намагались якось вирішувати.

Зовнішня загроза змушувала гетьмана утримувати козацьке військо, а це закладало вже підмурівок державності. За 20 років гетьманування Мазепа здійснив 11 літніх і 10 зимових походів. Безпека вимагала фінансової підтримки з боку цивільних прошарків гетьманату: на одного середньостатистичного мешканця припадало 0,5-1 золотих податку; козацький стан (200 тис. осіб) податків не сплачував. Головними «фінансистами» були власники волів, коней, млинів, гуралень, купці, орендарі – люди забезпечені, тим більше, що ціни робили податок поміркованим: так, хата коштувала 200-500 золотих, млин – 200-300,

віл – 15, кінь – 35-75, один центнер жита – 2, 50 кг борошна – 2, плата найманим жінцям – третина врожаю.

Система оподаткування становила в середньому 1/12 потреби для нормальної життєдіяльності окремої людини, тобто лише 8% від потреб людини. Але все одно 1694 року на з'їзді старшин говорилося про нелегкий стан селянства: «поборы черному народу тягостные, потому что поборы берут и с того человека, который одним хлебом без промыслов довольствуется». Тому майже щороку гетьман за скаргами з місць видавав оборонні універсали на користь посполитих селян, карав винних старшин. Так, 1691 року у зверненні до старшини гетьман картає тих, які «тяглих селян без міри обтяжують повинностями, а козаків приневолюють іти в селяни, або викидають із з маєтків» [7]; 1692 року знову звертає на це увагу. Він розсилає універсал із заувагою: «...дабы ни кто из тех владетелей не дерзал работами великими и поборами вымышленными людей в селах, себе даннях, ...отягощати и ни малай в землях, полях, лесах, сеножатах и всяких угодах чинити им обидь и насилля, и чтобы владели ими в меру, ничего вновь и выше меры не налагая» [7].

У тих, хто знехтує цими застереженнями, зазначалося в універсали, маєтності будуть відібрані, а «отягченным в подданстве людям будет учинена свобода». Перебуваючи в Полтаві, Мазепа, «дабы посполество пререкания не чинило» [7], відібрав у багатьох державців їхні володіння й передав у загальне користування.

Зловживання переяславського полковника Л. Полуботка стали причиною позбавлення його влади; позбулися влади ще кілька полтавських старшин. У листопаді 1701 року гетьман знову видає універсал, який захищає селян: «аби не болшей, але только два дне в тиждень роботу его панщизною отправоляли а иншиедне на свои оборочалы потребности, и в рик по одной осмачкы от раб очей тварини давали...» [7]. Під час бойових дій він також намагався підтримувати селян, зокрема наказав усім державцям із власних статків виділяти підводи для потреб перевезення. Тому можемо стверджувати, що гетьман всією покладеною на нього владою прагнув захистити інтереси посполитих селян і рядових козаків, стримати зажерливість старшини. Ці та багато інших фактів з гетьманування Мазепи свідчать про нього як про визначного державного мужа, який, на відміну від багатьох теперішніх українських політиків, насправді дбав про життя народу, опікувався його духовністю.

На думку Татяни Таїрової-Яковлевої – керівника Центру з вивчення історії України при кафедрі історії слов'янських і балканських країн Санкт-Петербурзького державного університету, доктора історичних наук, професора, автора книги про І. Мазепу з серії «Життя відомих людей», давно пора відмовитися від політичної анафами і проклять на адресу Мазепи і спробувати взяти урок із трагедій наших предків. Не варто наслідувати пропагандистські штампи, які намагалися пояснити російсько-український конфлікт початку XVIII ст. користюлюбством одного «зрадника-гетьмана» [14]. Тож необхідно набратися мужності і визнати, що інтереси та цілі молоді Російської імперії й ослабленої Гетьманщини були дуже різними. Певною мірою Україна стала заручницею геополітичних планів Росії. Цар Петро прагнув створити нову державу, здатну як у військовому, так і в економічному плані змагатися з європейськими державами. Ця політика була можлива тільки за жорстокої централізації. Військова й економічна ситуація дозволяла здійснити об'єднання України та вирвати із страшної безодні Руїни Правобережжя. Проте ці плани були принесені в жертву дипломатичній грі. Перед лицем шведського наступу Лівобережжя мусило перетворитися на випалену землю, арену військових дій. Саме ці два чинники, разом з особистими образами, і змусили Мазепу на спробу союзу з Карлом XII.

Ще одним чинником був план ліквідації Гетьманщини і включення її в загальну структуру Російської імперії. Що б не говорили про Мазепу, але йому був далеко не байдужий цей план, і не тільки тому, що не хотілося міняти реальну владу гетьманської булави на порожній титул князя. «Йому справді було дороге те, що стало часткою і його двадцятирічної праці, інакше б ...почив би на лаврах свого величезного багатства. Правда полягала в тому, що багато старшин спокійно сприйняли перспективу перетворення на мирних російських дворян – поміщиків, ким вони і стали згодом. Саме ці люди із старшини і не підтримали Мазепу. Але були й такі, кому Гетьманщина, дитя Хмельниччини, була дорога – наприклад, Д. Апостол, Д. Горленко, вони були готові змагатися за стародавню вольність» [14]. «Свого, нереального, Мазепу, – читаємо в книзі Т. Таїрової-Яковлевої, – придумують урапатріоти різного толку, для яких видатний гетьман – лише привід посіяти ворожнечу між Україною та Росією. А між тим Іван Степанович Мазепа – особистість настільки неординарна й

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

багатогранна, що для його висвітлення потрібна ціла палітра барв. Вроджений політик, обдарований полководець і дипломат, людина відважна, честолюбна, цілеспрямована – він був утіленням епохи українського духовного відродження і розквіту козацтва. Поет і філософ, чудово освічений, казково багатий, з проникливим і дотепним умом, він двадцять років успішно балансував в океані політичної боротьби, залишаючись біля стерня України. Як кожна видатна особистість, він, зрозуміло, викликав заздрість і ненависть ворогів. Зазнавши чимало зрад і доносів, він практично нікому не відкривав свою душу. І тільки за кількома відомими нам творами Мазепи можна розгледіти в ньому потайного романтика, в серці якого кипіли старанно приховані пристрасті й мрії» [14]. Навіть російські вчені визнали вагому роль Мазепи в українському державотворчому процесі, то чому деякі українці, вражені вірусом національної меншовартості, цього зробити не здатні?.. Знову виникає питання зрілості і спроможності української еліти будувати власну державу. І – залишається надія на молоді генерации! Її прихід вже не за горами! А народ свого славного лідера увіковічив словами: «Від Богдана до Івана не було гетьмана» [17].

Висновки. Філософія державного будівництва і поведінки як вищої посадової особи козацької держави – гетьмана Івана Мазепи базувалась на його життєвих принципах і вилилась в наступному:

Перше: *Батьківщина вище за власну вигоду й особисте щастя.* Тисячі українців навесні і влітку 2014 року вступили в добровольчі батальйони, Нацгвардію, ВСУ, стали волонтерами і просто допомагали армії чим могли, щоб захистити незалежність України, ризикуючи і гинучи, отримуючи інвалідність, передаючи працею зароблені кошти для армії, яка з «голої та босої» стала однією з найкращих у Європі всього за 1,5 роки. Патріотизм був вище за розум і здоровий глузд і тоді, і зараз, а росіяни й українці – це різні нації.

Друге: *припинення громадянської війни («Великої Руїни» 1657-1687) і відродження економіки та політичного впливу України у світі.* Припинення воєн і набігів дозволило розпочати економічне відродження українських земель, де посіви не спалили карателі і кочівники, жінок і дітей не гнали в рабство, а чоловіки не вбивали один одного у розбраті [5].

Третє: *розвиток освіти для розвитку держави.* Він постійно опікувався безліччю навчальних закладів, за свій кошт будував корпуси Києво-Могилянської академії та

Чернігівського колегіуму, які пізніше також були збагачені сучасними на той час бібліотеками та рідкісними рукописами.

Для розвитку культури того часу велике значення мали заходи гетьмана з видання творів української літератури, зокрема творів Афанасія Зарудного, Дмитра Туптала, Григорія Двоєслова та багатьох інших [5].

Четверте: *підтримка української церкви як майбутньої ідеологічної опори української держави.* За кошти самого Івана Мазепи було збудовано, відреставровано величезну кількість церковних споруд. Чимало храмів саме за Мазепи отримали своє друге життя.

П'яте: *став символом боротьби за незалежність українського народу і боротьби за державність.* Його життя і навіть смерть... прославили Україну. Донині *Мазепа – найпопулярніший українець у світі, що вплинув на всі наступні покоління українців* від Тараса Шевченка до Михайла Грушевського та президентів незалежної України. Йому присвячено 186 гравюр, 42 картини, 22 музичних твори, 17 літературних творів, шість скульптур. Серед найбільш відомих творів – гравюри І. Мигури, І. Щирського, Д. Галяхівського, Л. Тарасевича, М. Бернінгротга; портрети невідомих художників XVII – початку XVIII ст., що зберігаються в музеях України; полотна історико-легендарного змісту відомих художників А. Диверія, Ю. Коссака, Л. Буляже, Г. Верне, Т. Жеріко, Е. Делакруа, Е. Харпентера, М. Герімського; поетичні та прозові твори Дж. Байрона, В. Гюго, Ю. Словацького, О. Пушкіна, Ф. Булгаріна, Г. Асаки; музичні інструментальні та оперні твори П. Сокальського, К. Педротті, Ш. Пурна, Дж. В. Гінтона, Ф. Педреля, П. Чайковського, М. Гранваля, Ф. Ліста, Ж. Матіаса, О. Титова, С. Рахманінова [5].

Що дала б Україні поразка Росії в Північній війні проти Швеції? Іван Мазепа використовував досвід гетьмана Петра Дорошенка, який на кілька років повернув незалежність України від Москви після Переяславської ради, для чого уклав союзний договір з Туреччиною. Північна війна 1700-1721 рр. Швеції з Росією давала унікальний шанс Україні отримати незалежність від Кремля, тому що першим зрадив... Петро I, коли у 1706 р. Карл XII розгромив польські війська російського союзника і ставленника короля Августа, примусив того відректися від польської корони (1706), а нового короля Станіслава Лещинського змусив оголосити війну Росії. Над Україною нависла загроза польської інтервенції за підтримки військ Карла

XII. Мазепа звернувся до Петра за допомогою, але цар, який у той час чекав наступу шведів, відповів: «Я не дам і десяти солдатів. Захищайся, як знаєш» [5].

У разі поразки Росії Швеція могла передати Україну під протекторат свого союзника Польщі як прекрасний трофей у війні (саму Швецію далеко Україна практично не цікавила). В разі спільної перемоги Швеції з Польщею та Україною гетьманщина отримала довгоочікувану незалежність [5].

Ці уроки історії гетьманування Івана Мазепи для сьогодення нової України є надзвичайно важливими і повчальними, особливо для національної еліти, а його філософія державного будівництва потребує подальшого вивчення і використання у військній справі, для відродження економіки, для розвитку культури та освіти, у дипломатичній практиці молоді Української держави та інших сферах державного будівництва.

Список використаних джерел

1. Бантыш-Каменский Д. Жизнь Мазепы. М., 1834.
2. Боршак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський. Історичні есе. Львів.: «Червона калина», 1991. 255 с.
3. Боршак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана / автор. пер. з фр. М. Рудницького. Київ: Вид-во СП «Свенас», 1991. 136 с.
4. Енсен А. Мазепа: исторические картины. К.: Український письменник, 1992. 205 с.
5. Іван Мазепа: 5 подвигів і заслуг в ім'я України. Герої України. URL: <http://heroes.profi-forex.org/ua/mazepa-ivan-stepanovich>.
6. Костомаров Н. И. Мазепа. М.: Республика, 1992. 335 с.
7. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. К.: Видавництво «Україна», 2003. 240 с.
8. Луців В. Гетьман Іван Мазепа. Торонто, 1954. 130 с.
9. Мацьків Т. Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709.
10. Друге видання, доп. Київ – Полтава, 1995. 312 с.
11. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк, 1960. 461 с.
12. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. 304 с.
13. Радишевський Р., Свербигуз В. Іван Мазепа в сарматсько-роксоланському вимірі високого бароко. К.: Видавничий центр «Просвіта», 2006. 551 с.
14. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. К.: Либідь, 1994. 240 с.

15. Таирова-Яковлева Т. Мазепа. М.: Молодая гвардия, 2007. 271 с.

16. Уманец Ф. Гетман Мазепа. СПб., 1897.

17. Хало, О. І. Золота підкова України: істор. поеми. Лубни, 2009. 163 с.

18. 23 червня – Всеукраїнська наукова конференція «Гетьман Мазепа: історична постать у контексті процесів українського державотворення». Інститут національної пам'яті. URL: <http://uinp.gov.ua/announce/23-cherhvnyya-vseukrainska-naukova-konferentsiya-getman-mazepa-istorichna-postat-u-konteksti>

References

1. Bantysh-Kamensky D. Mazepa's Life (1834). *Zhizn' Mazepy*, [Mazepa's Life], Moscow, Russia.

2. Borschak I. Mazepa Orlik. (1991). *Mazepa. Orlyk. Vovna-rovs'kvv. Istorvchni ese.*. [Orlyk Voinarovsky Historical essays], Chervona kalyna, Lviv, Ukraine.

3. Borschak I., Martel R. (1991). *Ivan Mazepa: Zhyttya i poryvy velykoho het'mana*, [Ivan Mazepa: Life and impulses of the great Hetman], Sventas, Kyiv, Ukraine.

4. Fisan A (1992), *Mazepa: istoricheskiye kartiny*. [Mazepa: historical paintings]. Ukrayins'kyu pys'mennyk, Kyiv, Ukraine.

5. Ukrainian hero (2014), "5 feats and achievements in the name of Ukraine. Heroes of Ukraine" available at: <http://heroes.profi-forex.org/ua/mazepa-ivan-stepanovich>, (Accessed 4 april 2018).

6. Kostomarov N. I. (1992), *Mazepa*, [Mazepa], Republic, Moscow, Russia.

7. Krupnitsky B. (2003), *Het'man Mazepa ta yoho doba*. [Getman Mazepa and his day], Ukrayina, Kyiv, Ukraine

8. Lutsy V. (1954), *Het'man Ivan Mazepa* [Hetman Ivan Mazepa], Toronto, Canada.

9. Matsvuk T. (1995). *Ivan Mazepa v zakhidn'ovevropeys'kykh dzherelakh 1687-1709* [Ivan Mazepa in Western European sources 1687-1709], 2nd ed, Kyiv-Poltava, Ukraine.

10. Ogloblin O. (1960), *Het'man Ivan Mazepa ta yoho doba*, [Hetman Ivan Mazepa and his day], NY, USA.

11. Pavlenko S. (2005). *Ivan Mazepa yak budivnychyy ukrayins'koyi kul'tury*, [Ivan Mazepa as a builder of Ukrainian culture], KM Akademiya, Kyiv, Ukraine

12. Radvshevsky R., Sverbiguz V. (2006), *Ivan Mazepa v sarmat-s'ko-*

roksolans'komu vymiri vysokoho baroko, [Ivan Mazepa in the Sarmatian-Roxolan dimension of the high baroque], Prosvita. Kyiv. Ukraine.

13. Subtel'nyy O. (1994). *Mazepyntsi. Ukrayins'kyv separatvzm na pochatku XVIII st* [Mazepintsv. Ukrainian separatism at the beginning of the XVIII century]. Lvbid. Kyiv. Ukraine.

14. Tairova-Yakovleva T. (2007). *Mazepa*. [Mazepa], Molodaya gvardiya, Moscow, Russia.

15. Umanets F. (1897). *Hetman Mazepa*. [Hetman Mazepa], St Petersburg, Russian Empire.

16. Khalo. O. I. (2009). *Zolota vidkova Ukrayiny: istor. Poemy*. [Gold horseshoe of Ukraine: history. poems], Lubny, Ukraine.

17. Institute of National Remembrance (2017), "Hetman Mazepa: A Historical Person in the Context of the Processes of the Ukrainian State-Creation". Institute of National Remembrance" available at: <http://uinp.gov.ua/announce/23-cherhvnyya-vseukrainska-naukova-konferentsiya-getman-mazepa-istorichna-postat-u-konteksti> (Accessed 4 april 2018).

Стаття надійшла до редакції 18.03.2020 р.